

1787-1792 OSMANLI-RUS HARPLERİNDE KILBURUN, ÖZİ NEHRİ VE HOCABEY MUHAREBELERİ*

Cengiz FEDAKÂR**

ÖZET

1768-1774 Osmanlı Rus savaşları sonrasında Kırım, Osmanlı Devleti'nden ayrılarak sözde bağımsız devlet statüsü kazanmıştı. 1782 yılında Kırım'da çıkan isyan üzerine Rusya müdahale etmiş ve 1783 yılında yarımadaı ilhak etmişti. Osmanlı Devleti, kaybettiği ilk İslâm toprağı olan Kırım'ı Rusya'dan geri almak için askeri hazırlıklara başlayarak 1787 yılında Rusya'ya savaş ilan etti. 1774 Küçük Kaynarca antlaşması ile Rusya'ya bırakılan Kılburun Kalesi Osmanlı hâkimiyetinde olan Özi Kalesi'nin hemen karşısında yer almakta idi. Osmanlı kuvvetleri öncelikle bu kaleyi Rusya'dan alarak Kırım'ın batısında güvenliği tesis ettikten sonra bu yönden Kırım'a askeri harekâta bulunacaktı. Bu amaçla Kılburun yarımadasına çıkartma yapılmış göğüs göğse muharebeler cereyan etmiş fakat savunması güçlü olduğu için kale zapt edilememiştir. Osmanlı ordusunun Kılburun'daki başarısız çıkartma harekâtı ona pahalıya mal olmuş nitekim bu vaziyetten kuvvet alan Ruslar kısa sürede Özi Kalesini işgal etmiş, bu hadiseler ise Osmanlı aleyhine savaşın seyrini yönlendirmiştir. Diğer yandan Hocabey, Özi Nehri ve Doğu Karadeniz'de de şiddetli Türk-Rus muharebeleri cereyan etmişti. Bu savaşlarda da bir varlık gösteremeyen Osmanlı Devleti, Kırım'ı Ruslardan geri almak için giriştiği savaşlara, Özi ve Hocabey'i de kaybettiği 1792 Yaş Antlaşması ile son vermek zorunda kalmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kılburun, Osmanlı, Rus, Özi, Suvarov, Hocabey

ABSTRACT

After Turco- Russian wars of 1768-1774, Crimea gained so-called independence from the Ottoman Empire. Because of a revolt that broke out in Crimea, Russia militarily intervened in 1782, then invaded the peninsula in 1783. The Ottoman Empire began military preparations to retrieve the first loss of Muslim territory, Crimea, and declared war on Russia. Kinburn Fortress given to Russia with the Treaty of Kuchuk Kainarja 1774, was located right across Ocakov Fortress which belonged to the Ottoman Empire. Ottoman forces, first, planned to retrieve this fortress from Russia to provide the security in western Crimea, then start a military operation to Crimea in this direction. To this end an assault was made to Kinburn Peninsula, a close combat

* Sakarya Üniversitesi'nce tertip edilen "Uluslararası Türkiye-Ukrayna İlişkileri Kazak Dönemi (1500-1800)" (3-5 Kasım 2014 Sakarya Üniversitesi) Sempozyumunda sunulan bildirinin genişletilmiş ve gözden geçirilmiş şeklidir.

** Yrd.Doç.Dr., Trakya Üniversitesi, fedakarca@gmail.com.

took place, but Ottoman forces could not capture the fortress because of the strong defence. This unsuccessful assault cost the Ottoman Empire a lot and Russia, strengthened by the situation, captured the Ocakov Fortress in a short time. These incidents, changed the course of war to the disadvantage of the Ottoman Empire. On the other hand violent clashes took place in Odessa, Ochakov River and Eastern Black Sea. The Ottoman Empire unable to achieve success had to end the war, which it ventured in order to reclaim Crimea, with Iaşi Treaty.

Keywords: Kinburn, Ottoman, Russian, Ocakov, Suvarov, Odessa

1768-1774 Osmanlı-Rus savaşları sonucunda Osmanlı Devleti o tarihe kadar imzaladığı anlaşmaların en ağırını kabul etmek zorunda kalmıştı. Bu anlaşma ile Kırım sözde bağımsız bir ülke hüviyeti kazanırken bu toprakların Osmanlı hâkimiyetinden çıkması, Rus nüfuzuna ve devamında 1783 yılında Rus işgaline maruz kalması ile süreç tamamlanmıştı. Osmanlı Devleti ise kaybettiği ilk İslâm toprağını geri almak için plan ve hazırlıklarını yapmakta idi. Bu süreçte Avrupa'da da kutuplaşmalar olmuş, Rusya-Avusturya ittifakına karşı Prusya-İngiltere ve Flamenk bloğu diğer tarafta yer almıştı. İngiltere ve Prusya'nın kıskırtması ile Osmanlı Devleti Rusya'ya karşı savaş ilânına karar verdi. Bunda Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya karşı İsveç'le yaptığı ittifakın da rolü bulunmaktadır (Uzunçarşılı-IV 1988: 186)¹. Diğer bir sebep ise Rusya ile Avusturya'nın kendi aralarında Osmanlı Devleti'ni paylaşma planlarını boşa çıkarmaktı (Karal-V 1983: 14). Osmanlı Devleti, Kafkasya ile birlikte Rumeli'de de özellikle hudut boyları olan Tuna ve Turla Nehirleri boyunca mevcut kale ve istihkâmları güçlendirmişti. Özi Nehri (Dinyeper)'nin Karadeniz'e döküldüğü yerde Özi Kalesi bulunmakta idi. Kaynaklarda sedd-i sedid-i İslâm (BOA, D.BKL. d. 32544) ya da İstanbul'un kilidi olarak kendisine değer atfedilen kaleye de savaş öncesi asker ve mühimmat takviyesi yapıldı. Yine Özi Nehri'nin karşısında aynı nehrin denize döküldüğü yerin sağında, denize doğru ince bir hat olarak sivrilen ve adıyla müsemma Kılburun yarımadası bulunmakta, burada ise yine aynı adla küçük bir kale yer almakta idi. Kılburun Kalesi de aşağıda ayrıntılarıyla belirteceğimiz üzere Özi Kalesinin kilidi konumunda idi.

Rus idaresine geçtikten sonra 1857 yılına kadar varlığını devam ettiren Kılburun Kalesi (Rusça Kinburn), idari olarak Herson Oblastına bağlı idi. Kalenin 15. yüzyılda Türkler tarafından inşa edildiği belirtilmektedir (Jukov - 7 1965: 243). Dolayısıyla Fatih Sultan Mehmed'in Kırım Hanlığını Osmanlı topraklarına dâhil etmesiyle (1475) birlikte Kılburun da Osmanlı hâkimiyetine geçmiş olmalıdır.

¹ Türk-İsveç ittifakı için bkz. BOA, HAT, 185/8600.

1. Kılburun Kalesi'nin Geçirdiği Tamirat ve Bazı Yıllara Göre Sahip Olduğu Asker Sayısı

18. Yüzyılın başlarından itibaren Osmanlı Devleti'nin kuzeyinde beliren Rus tehdidine karşı hudut boylarında yer alan kale ve istihkâmlar kuvvetlendirilmiş, bu bağlamda Kılburun Kalesi de çeşitli aralıklarla tamir ve tahkim edilmiştir.

14 Eylül 1749 tarihli keşif ve tamirat defterine göre Kılburun Kalesi kârgir olarak yeniden inşa edilmiştir. Buna göre tamamen taştan kale duvarları inşa edildikten sonra kalenin dörtkenarına yine dört adet tabya yapılmıştır. Söz konusu tabyalara top ve tüfek için mazgallar, kale üzerine de seğirdim duvarı üzerine yine tüfek mazgalları yapılmıştır. Kalenin kıble yönüne hisar-ı peçe duvarı; kalenin batısına rıhtım ve büyük kapı ve kapının üzerine çatı, muhafız odaları, büyük kapının üzerine tüfek mazgalı, hisar-ı peçe; yine batı tarafında yapısı taştan, sürgüsü ahşap üzeri demir kaplı su kapısı; batıda Özi Nehri'ne bakan kısımda beş adet top yerleştirilecek mazgal, kale içerisinde tabyaların yukarı kısmında iki adet karakol; kalenin güneyinde baruthane; Seğirdimlere çıkabilmek için iki taraflı taş merdiven, çatılı mühimmat ambarı, tabyalara sepetler, dış kalenin kuzeyinde yer alan şaranpolara siper duvarı; kale içinde beş odalı, mutfaklı, kilerli ve çatılı kışla binası; yine kale içinde zabitanın kalacağı üç odalı çatılı kışla; kalenin çevresinde yer alan şaranpolaların iki tarafına taştan duvar inşa edilmiştir(BOA, *D.BKL. d*, 32544). Görüldüğü üzere Kılburun'a, sınırlı kara hudutları dâhilinde yeniden bir kale inşa edilmiştir. 1758 ve 1759 yıllarında da yine kalede tamirat yapılmıştır. Özellikle bu tamiratla dış kalenin tahkimi yapılmış, seğirdim duvarlarıyla mukavemeti arttırılan kaleye Or kapı adlı yeni bir kapı daha ilave edilmiştir. Kalenin Özi Nehri'ne bakan ikinci tabyadan yeniden inşa olunan dışkale baştabyasına kadar taştan duvar örülmüş, bu duvar önüne şaranpo çukurları, şaranpo önüne kârgir seğirdim duvarı yapılmıştır. Kalenin Karadeniz'e bakan yönüne kârgir tabya ve bu tabyaya yerleştirilecek altı adet top için mazgal ve çevresine sepetler yapılmıştır. Tabya çevresine şaranpolar, aynı tabyadan denize kadar seğirdim duvarı, Karadeniz'e bakan tabyadan Özi Nehri'ne bakan tabyaya kadar sur duvarı ve çevresine şaranpolar yapılmıştır. Tüm bu inşaat faaliyetlerinin maliyeti ise 69 bin 755 kuruş 15 akçe olmuştur (BOA, *D.BŞM.BNE.d*, 15937). 1771 yılında da gerek Özi gerekse Kılburun Kalesi muhafazasında bulunan askerler için kışlalar yapılmak üzere mimar görevlendirilmişti (BOA, *C.AS*, 1008/44143 (15. C. 1185/25 Eylül 1771).

Kalede 1715 yılında 92 (BOA, *A.E, III. AHMED*, 10728 (18 M. 1128/13 Ocak 1716))²; 1724'te 102 (BOA, *A.E, III. AHMED*, 20438); 1726'da 102 (BOA, *A.E, III. AHMED*, 16503); 1733'te 81 (BOA, *A.E, I. MAHMUD*, 455), 1751'de zabitan dâhil toplam 42 (BOA, *D.BŞM, BNE.d*, 15972); 30 Haziran

² Söz konusu belgede muhafız sayısı 100 olması gerekirken çeşitli nedenlerle sekizinin eksildiği ifade edilmektedir.

1757'de ise 109 asker bulunmakta idi (BOA, *A.E, III. MUSTAFA*, 13770; 13579).. Çeşitli yıllar ve rakamlardan da anlaşılacağı üzere 18. Yüzyılda Kılburun Kalesi'nde yaklaşık 100 asker muhafazada bulunmakta idi.

2. Osmanlı-Rus Savaşlarında Kılburun Kalesi

a) 1735-1774 Yılları Arasında

1735-1739 yılları arasında cereyan eden Osmanlı-Rus harplerinde 17 Temmuz 1736 yılında Rus generali Poruçik Leontyev tarafından işgal edilmiş, Belgrad Antlaşması'ndan sonra Eylül 1739 tarihinde Osmanlı Devleti'ne geri verilmişti. 1767-1774 Osmanlı Rus Harplerinde ise kaleyi 1771'de V. M. Dolgorukiy işgal etmiştir (Bogdanoviç-VII 1855: 169).

1774 Küçük Kaynarca Antlaşması'nın üçüncü maddesi ile Özi Kalesi Türklere devredilirken (BOA, *A.DVN.DVE*, 83/1, s. 145) 18. Maddesi gereğince Kılburun Kalesi Ruslara bırakılmıştı (BOA, *A.DVN.DVE*, 83/1, s. 149). Böylelikle her iki ülke arasındaki hudut Aksu/Buğ Nehri oluyordu (Uzunçarşılı-IV: 423). Buna dair Özi Kalesi Muhafızı olan Şerif Hüseyin Paşa'ya gönderilen emirde, Özi Nehri boğazında yer alan Kılburun kalesinin çevresi ile birlikte Ruslara teslim edileceğini, burada bulunan top ve mühimmatın sayımının yapılarak Özi Kalesine nakledilmesi istendi. Bu konuyla ilgilenmek üzere İstanbul'dan Divan-ı Hümayun hocalarından Şerif Mehmed görevlendirilmişti (BOA, *C.HR*, 176/8754 (Evail-i N. 1188/5-14 Kasım 1774).

b) 1787-1792 Savaşında

Osmanlı Devleti'nin savaş hazırlıklarında olduğunu bilen Rus Çariçesi II. Katarina, donanmalarının henüz tamamlanmadığını dolayısıyla savaşın en az iki yıl ertelenmesi gerektiği fikrinde idi (Petrov -I 1880: 92)³. Fakat Osmanlı Devleti 19 Ağustos 1787 tarihinde Rusya'ya sefer ilân etmişti (Uzunçarşılı-IV 1988: 519). Ancak bu savaşta Rusya'nın yanında yer alan Avusturya'yı da karşısında buldu. Tek cephe yerine bu defa Avusturya cephesinin de eklenmesiyle Osmanlı Devleti, Kafkasya'dan Karadeniz, Orta Avrupa ve Balkanlara kadar uzanan çok geniş sathta mücadele etmek zorunda kaldı. Muharebeler kara ve denizde cereyan edeceği gibi Özi, Tuna, Turla ve Kuban nehirleri boylarında da zaman zaman olanca şiddetiyle kendini gösterecektir.

Osmanlı Devleti 1787-1792 savaşlarında Karadeniz havzasında Rusya'ya karşı üç aşamalı bir savaş planı hazırlamıştı. Özi Kalesi'nde toplanacak askerlerle batıdan; Donanmanın başında bulunan Kaptan-ı derya Gazi Hasan Paşa denizden; Anapa Kalesi merkezli, Kuzey Kafkasya'da toplanacak

³ Rusça'dan çeviriler yaparak çalışmamıza katkıda bulunan Sayın Yrd. Doç. Dr. Ülkü Çalışkan'a sonsuz minnetlerimi sunarım.

olan askerle de Kuban Nehri geçilerek Rusya'ya saldırılacaktı (BOA, C.AS, 4733 (Evail-i N. 1202/5-14 Haziran 1788))⁴.

Kırım'ın tekrar alınması için öncelikle bölgede gerek Kırım gerekse Özi Kalesi için tehdit oluşturan Kılburun Kalesi'ndeki Rus askerî varlığı ortadan kaldırılmalı idi. Kılburun muhasarasından önce Osmanlı donanması, Özi'nin batısında bulunan Rus donanması ile muharebe yapmıştı. Muharebe öncesi Türk donanması, beş büyük gemi ve 30 kadar küçük savaş gemisi ile birlikte Özi Kalesi önlerinde bulunmakta idi (Petrov -I 1880: 92). Tarihçi Edib Efendi ise büyük gemi sayısını sekiz olarak vermiştir (Çınar 1990: 40). Tuğamirali Mordvinov komutasındaki Rus donanması ise Herson yakınlarında idi. Rus donanmasında birinde 54 diğerinde 40 top bulunan iki gemi, üç kadirga, üç adet yine içinde top bulunan daha küçük gemi ve 20 adet muhtemelen ince donanmaya ait küçük gemi bulunmakta idi. Bunların dışında Bityug adlı bot ve Skoriy adlı kadirga da bulunmakta idi. Türk donanması 19 Ağustos 1787'de demir alarak Rus donanmasının karşısında savaş düzeni aldı. 21 Ağustos'ta öğleden sonra Türk donanmasından Rus donanmasına top atışları yapılmaya başlandı. Bu saldırıya Rus donanması da aynı şekilde mukabele etmiş ve karşılıklı top atışları altı saat sürmüştür. Muharebede Rusların Skoriy adlı kadirgası -ki üç saatte 580 top atışı yaptı- ciddi hasar aldı. Skoriy kadirgası ve Bityug botu ateş hattının gerisine çekilmek zorunda kaldı. Bu hadiseden sonra Türk donanması Kılburun'a yönelerek burayı bombardımana tuttu. Bombardıman Kılburun Kalesi'ne fazla zayıat vermedi (Petrov -I 1880: 92-94). Bu sıralarda Avlita (Sivastopol) Limanından üç Rus gemisi gelerek Kılburun önlerine demir atmıştı. Bunlardan biri kapak kaldırır cinsten olup içinde 64 top ve 700 asker; diğerinde, 40 top 300 asker; üçüncüsünde ise 18 top 100 asker bulunmakta idi. Bu durum üzerine Osmanlı donanmasında her bir kaptan 20'ser askerle bir şalopeye tayin olunup 2 Eylül 1787'de bu gemilerle üç saat karşılıklı top atışları yapıldı (BOA, HAT, 24/1223 (23 Za. 1201/ 6 Eylül 1787)). Diğer yandan Özi Kalesi'nden bir menzil topu çıkarılarak Hasan Paşa Palankası önünde kuma yerleştirilmiş, buradan yapılan top atışlarıyla Rus gemilerinden en büyüğünün suya yakın kısımlarını hasara uğratmıştı. Bu gemi yelken açarak Rusların deniz üssü Herson'a çekilmişti. Özi muhafızı İsmail Paşa, İstanbul'a gönderdiği yazıda, 5000 piyade ve 5000 süvari takviyesi yapılırsa Kılburun Kalesi'nin Ruslardan alınabileceğini ifade etmiştir. Ayrıca esir alınan iki Zaparog askerden edinilen bilgiye göre Rusların Kılburun'da 5000, Herson'da ise 15 bin askeri bulunmakta idi (BOA, HAT, 24/1223-A)⁵.

Bu hadiseden sonra Rus gemileri su çekerek Aksu mahalline kadar gitmişti. Türk gemileri de yelken açarak peşlerine düşmüş akşam olmasıyla takipten vaz geçilerek Özi önlerine dönmüştü. Bu esnada bir Rus gemisi

⁴ Konuyla alâkalı Kuzey Kafkasya'da cereyan eden Osmanlı-Rus Harpleri için bkz. Fedakâr 2014.

⁵ Aynı belgede söz konusu çatışmanın iki saat sürdüğü belirtilmektedir.

Türk donanması yakınlarına kadar gelmişti. Filikalara bindirilen Türk askerleri bu gemiye operasyon yaparak içindeki zahireye el koymuş, askerler ise esir alınarak kalyona nakledilmişlerdi. Özi önlerindeki Türk donanması seraskeri Çelebi Seyyid Ahmed Kaptan durumu İstanbul'a bildirmiştir (BOA, HAT, 24/1223 (23 Za. 1201/ 6 Eylül 1787))⁶.

13 Eylül 1787 tarihinde Türklerin kaleye saldırıları yoğunlaşmış (Bogdanoviç-VII 1855: 69). 14 Eylül'de 700 kişi ile saldırı ve karaya çıkartma gerçekleşmiş ancak Rus kazakları ve piyade birlikleri tarafından geri püskürtülmüşlerdi. 15 Eylül tarihindeki çıkarma denemesi de başarısızlıkla sonuçlandı. Türk donanmasının kuşatma konusunda ısrarcı davranmaları yüzünden o zamana kadar Herson'da bulunan A. V. Suvarov⁷, kale savunmasını yürüten Tuğgeneral F. İ. Rek'den görevi devraldı⁸. Bu arada Kılburun Kalesi'ni korumak için gönderilen altı Rus gemisi kaleye fazla yanaşmaya cesaret edemedi. Ancak bu gemilerden birinin komutanı olan Malta asıllı Lombarda, Kılburun'u bombalayan Türk donanmasında ana filodan ayrı yerde duran bazı Türk gemilerine saldırarak Kılburun'a kadar yanaşmayı başardı (Petrov –I 1880: 92-95; Cevdet-IV 1309: 32)⁹.

30 Eylül-1 Ekim 1787 tarihlerinde Türk donanmasının Kılburun'a yönelik tazyiki arttı. Bombardımanda kalede hasar meydana gelmiş hatta Suvarov'un çadırı da şarapnel parçalarından hasar görmüştü. Bombalamanın kaleye yeterince zarar verdiğini düşünen Türkler, karaya asker çıkar-

⁶. Bu hadise, yukarıda Rus kaynağı Petrov'dan nakledilenle benzerlik taşımaktadır. Bununla birlikte tarihleri ve savaş süresi birbirini tutmamaktadır. Bu yüzden ayrı bir muharebe olarak addolunmuştur.

⁷ Aleksandr Vasilyeviç Suvarov, 1729-1800 yılları arasında yaşamış ünlü bir Rus generalidir. Babasının rehberliğinde küçük yaşlardan itibaren askerlikle ilgilenmeye başlayan Suvarov, 1742'de alay muhafızlığına yazılmıştı. 1756-59 yıllarında cephe gerisi hizmetlerde bulunmaya başlamış, 1760-61'de yarbay olmuştu. 1768-1774 Türk-Rus savaşlarında, Kozluca muharebelerinde yer aldı. 1778-84 yıllarında Kuban ve Kırım kolordularını komuta etti. 1787-1792 Türk-Rus savaşlarında Kılburun Kalesi'ni müdafaa etti. 1789 yılında Fokşan'da cereyan eden Türk-Rus Muharebesinde yer aldı. 1790 yılında İsmail Kalesi'ni Türklerden aldı. 1795-1796 yıllarında, önce Polonya daha sonra Ukrayna'daki birlikleri komuta etti. 1799'da İtalya'da, Napolyon'a karşı savaşarak başarılar elde etti. Aynı yılın Eylül ayında İsviçre seferinde bulunmuş, burada da başarılar elde etmişti. Çar Pavel zamanında gözden düşen Suvarov 1800 yılında öldü. *Sovetskaya* (Jukov-13 1971: 909-910); (Anisimov 2011:307).

⁸ Petrov, içerisinde 84 adet top ve 500 asker bulunan geminin batırıldığını ve askerlerden de kurtulan olmadığını iddia etmektedir (aynı eser s.94). Türk kaynaklarında ise bunu teyit edici bilgiye rastlanılmamıştır.

⁹ Ahmet Cevdet Paşa, bazı yabancı tarihçilerin muharebelerle alakalı görüşlerine de yer vermiştir. Öyle ki Özi muhafızı ansızın Kılburun üzerine yürümek üzere tertib ettiği altı bin askeri Şalopelere bindirmek üzere olduğu Kılburun muhafızı Suvarov tarafından bilinmekte idi. Suvarov bir miktar askeri sahile göndererek Türk askeri geldiğinde bunlar kaçacaklardı. Türk askeri Kılburun'a geçtiğinde Rus askerinin görünürdeki kaçışlarının savaş daleveresi olduğunu anlamayıp karşıdan yine asker geçirmek için şalopeleri geri göndermişlerdi. General ise derhal kaleden birkaç tabur asker çıkararak süngü tüfeklerle Türk askerinin üzerine hücum ettiğinde Rus askerinin çoğu ölmüş, general dahi yaralanmış ise de Özi tarafından yardım gelmeye vakit kalmadığından orda bulunan Türk askerinin çoğu ölmüştür (Cevdet-IV 1309: 32).

maya ve bir hücumla kaleyi almaya karar verdiler. Türk askeri Rusların dikkatini farklı yöne çekmek, kale garnizonunun bir kısmını oyalamak için esas saldırının yapılacağı yerin aksi yönünde 1 Ekim sabahı beş adet gemi ile çıkartma yapmaya başladılar. Gemilerde Osmanlı Devleti'ne sığınan Zaporog Kazakları da bulunmakta idi. Karşılıklı ateş etmeler başlayınca Zaporoglar gemilerine döndüler ve oradan ayrıldılar. Eş zamanlı olarak kalenin batı tarafına Kılburun'un en uç noktasına 5300 Türk askeri karaya çıkartıldı (Petrov –I 1880: 96). Tarihçi Enverî, 1 Kasım sabahında Kul ket-hüdası Halil Paşa'nın kardeşi Turnacı Ağa liderliğinde kaleye çıkarılan asker sayısını 60 bayrak altında 2500 asker olarak göstermektedir (Bayram 2014: 318)¹⁰. Kılburun Kalesi komutanı Suvarov, Türk askerlerinin karaya asker çıkarmalarına herhangi bir saldırı veya tüfek atışıyla karşılık verilmemesini emretti (Petrov –I 1880: 96-97).

Türkler sayısal üstünlüklerine rağmen çıkarmadan sonra doğrudan atak yapmadılar. Mühendis Levati tarafından yönlendirilen Rus birlikleri ise kalenin batısına, yarımada ucuna doğru toprak setler kazarak dikkatli bir şekilde ilerlediler. Burun kısmında enlemesine ve birbirine paralel on beş adet açılan toprak setlerle güneyden birbirine geçiş sağlandı. Bu setler Özi tarafından ise kıyıya kadar ulaşmadı. Hazırlıkları tamamlayan Rus General Suvarov, saldırı emrini verdi (Petrov –II 1894: 58). Her biri iki alaydan oluşan Rus hatlarına iki ana hat üzerinde piyade birlikleri arka arkaya yerleştirilmişti. Birinci ve ikinci hat arasında birinci hattın ihtiyat kuvvetleri yer almakta idi (en önde yer alan Orlov alayının beş bölüğü). İkinci hattın ihtiyat kuvvetleri kendi alaylarının hemen ardından sıralandılar. Ruslar kalenin içerisinde de savunma için yedek kuvvetler bırakmıştı. Karadeniz kıyısına yerleştirilen Don Kazakları ve süvari birlikleri ise alt sol taraftan Türk askerlerini çevreleme görevini üstlendi. Ayrıca bütün muharebe boyunca Suvarov da ilk askerî hat üzerindeki birliklerden diğerinde (Şlis-selburg Alayı) bizzat muharebeye katıldı¹¹.

Diğer yandan kıyıya yanaşan Türk donanması da Rus hatlarını sağ taraftan bombardımana tutuyordu. İlk askerî hattı komuta eden Tuğgeneral Rek, süngü savaşıyla ele geçirdiği siperleri yoğun bombardıman yüzünden terk etmek zorunda kaldı (Petrov –I 1880: 98). Muharebeler esnasında kale muhafızı General Suvarov, Türklerin kaleyi alma azmi karşısında tüm asker-

¹⁰ Bogdanoviç (1855: 169) ve Uzunçarşılı (IV 1988: 520) bu rakamı 6000 olarak vermektedirler.

¹¹ Bu muharebeler esnasından General Şlisserburg alayında yer alan General Suvarov ölüm tehlikesi atlatacaktır. Şöyle ki: göğüs göğse çarpışmaların devam ettiği sırada Suvarov, bir Zaporog atını tutan Türk'ü gördüğünde onu Kazak sanarak ondan atı istediğinde, Türk askeri ona kılıçla saldırmış, bu durumu gören Stefan Novikov adlı Rus askeri koşarak generalin yardımına gelmiş ve Türk askerini öldürerek onu kurtarmıştır. Ayrıca kalbinin altından bomba parçasıyla yaralanmıştır. Muharebenin sonuna doğru Suvarov, sol elinden de yaralandı (Petrov-I 1880: 97-101). Ahmet Cevdet Paşa Kılburun Kalesi'ni General Suvarov önderliğinde irili ufaklı 22 savaş gemisi, dört kazak alayı tarafından savunulduğunu yazmaktadır (Cevdet-IV 1309: 32).

lerinden dua etmelerini istedi (Bogdanoviç-7 1855: 170). Suvarov ve bir miktar askerin çabalarıyla tekrar siperlere hücum edilerek bazıları yeniden ele geçirildi. Türk filosu, Rus kuvvetlerine esaslı zararlar vermeye devam etti. Ancak göğüs göğse çarpışmaların başladığı zaman top atışları azaldı. Çünkü Türkler kendi askerlerini vurabilirdi. Rus topçularının karşı saldırısıyla iki Türk gemisinden birisi yakıldı, diğeri ise batırıldı (Petrov –I 1880: 98-99). Kılburun Kalesi'nde bulunan Desna Kadırgasının kaptanı Teğmen Lombardo, Suvarov'un limandan çıkmama emrini uygulamayarak tek bir çizgi halinde duran Türk gemilerinin sol kanadına ansızın saldırmak için harekete geçti. Harekâta 120 kişilik mürettebatını saklamıştı. Mürettebatı görünmeyen bir kadırganın yaklaştığını gören Türkler bunu bir yangın gemisi sanarak geri çekildi. Böylece karada muharebe eden Türk askerler tek başına kaldı (Petrov –II 1894: 59). Suvarov, ikinci kez ele geçirilen siperlerden kaleye doğru geri çekilme emri verdiğinde, Türk askerlerinin enerjik bir şekilde saldırıya geçtikleri görüldü. Bunun üzerine Suvarov, kalede bıraktığı ihtiyat kuvvetlerini muharebe sahasına çağırdı. Bu kuvvetlerin gelişi muharebenin kaderini belirledi. Türkler tüm siperleri terk ederek düzensiz bir şekilde yarımadanın en ucuna çekildiler (Petrov –I 1880: 101-102). Rus kaynağı Petrov'a göre Kaptan Yusuf Paşa, askerlerin geri dönme umudunu yok ederek daha iyi savaşmalarını sağlamak istediğinden gemileri kıyıya yanaştırmadı. Ancak 5300 Türk askerinden çoğu yaralı yaklaşık 300 kişi hayatını kurtarabildi denilmektedir. Oysa Özi Kalesi'nden muhafızların mevacipleri ile ilgili İstanbul'a gönderilen yazıda, Özi Kalesi muhafazasında hali hazırda 6906 asker bulunduğu, kaledeki askerlerden 1000'inin firarî ve 850'sinin ise Kılburun savaşında şehit düştüğü ifade edilmektedir (BOA, C.AS, 991/43302 (2 S. 1202/ 13 Kasım 1787)). Hal böyle iken Rusların ya Osmanlı kayıpları hakkında kesin malumata sahip olmadıkları ya da kazandıkları bir savaşı karşı tarafa verilen zayıyatı abartma içgüdüsü ile hareket etmiş olmaları muhtemeldir.

Ruslar çok az kişiyi tutsak alabilmiş onların Petrov' a göre kayıpları ise 136 kişi idi. 14'ü astsubay toplam 283 de yaralı vardı (Petrov-I 1880: 101-102)¹². Türk tarihçisi Enverî ise muharebede 700 Türk askerinin şehid olduğunu, 3000'den fazla Rus askerinin ise kılıçtan geçirildiği haberini, Kılburun tabyalarında ezan okunmasıyla sonuçlanan vakada bazı gazilerin rivayetinden aktarmıştır (Bayram 2014: 319). Rus kaynaklarında ise bu hadiseden bahsedilmez. Enverî'ye göre muharebeleri sanki Türk ordusu kazanmış algısı uyanmaktadır. Muharebe sonrası Suvarov askerleriyle beraber kışlık ikametgâhına geri döndü ve ikinci katarına Suvarov'u gösterdiği başarılarından dolayı ödüllendirdi (Bogdanoviç 7 1855: 170). Kılburun'daki bu

¹² Enverî'nin bildirdiğine göre iki taraftan da büyük kayıplara yol açan muharebede Kılburun'a asker çıkartmakla görevli Turnacı Ağa da hayatını kaybedenler arasında idi. Ayrıca Akkerman tarafından da 300 asker gelerek gece savaşa dâhil olmuşlar bunlar da Ruslardan birkaç top ile dokuz cephane arabası ele geçirerek söz konusu top ve mühimmatla Ruslara saldırmış ve büyük kayıplar verdirmişti (Bayram 2014: 318-319).

yenilgiden sonra Türk donanması Özi'ye gitti ve Kılburun'u tekrar muhasara etmeye çalışmadı (Petrov-I 1880: 102).

3. Özi Nehri ve Karadeniz'deki Muharebeleri

Kılburun Kalesi'nde yaşanan hezimet İstanbul'da telaşa ve endişeye yol açmış, İsmail Kalesi seraskeri Ali Paşa ve Şahbaz Giray Han¹³'a Özi, dolayısıyla Kılburun Kalesi'ne yardım göndermeleri hususunda 13 Ekim 1787 tarihinde emir gönderilmişti. Ali Paşa'nın beraberindeki askerlerle Özi'ye gideceği için bu defa İsmail Kalesi zayıf düşeceğinden, Selânik Mutasarrıfı Yeğen Mehmet Paşa da Rumeli'den toplayacağı askerlerle İsmail ordusuna takviye ile görevlendirildi. Vezir Mahmut Paşa ise Prezen adası muhafızlığına getirildi (Cevdet-IV 1309: 32-33)¹⁴.

Daha önceden Rusya'ya gönderilen Mektubî Azmi Efendi, Rusya'nın Akdeniz'e de donanma çıkararak saldırı planlarının olduğunu aktarmasıyla bu hususta tedbir alınması için Sadrazam Halil Hamid Paşa emir vermişti. Kaptan-ı Derya Cezayirli Gazi Hasan Paşa, boğaz ağzında 34 adet ince donanma ile tersanede irili ufaklı 10'a yakın savaş gemisi olduğunu belirterek hazır konumda olduklarını ifade etmişti. Akdeniz muhafazası için de irili ufaklı 25-30 savaş gemisi hazır konuma getirilmekte idi (BOA, HAT, 214/11740). Nihayet Gazi Hasan paşa komutasında irili ufaklı 150'ye yakın savaş gemisi, Mayıs 1788'de teçhiz olunarak Karadeniz'e açıldı. Maksat düşman işgalinde bulunan Kırım'ı kurtarmak için uygun yerden saldırıya geçmekti (Çınar 1999: 8-9). Söz konusu donanmada iki büyük bomba¹⁵ ve biri büyük olmak üzere dokuz adet şalope vardı. Bunlara 900 dane humbara, 390 yağlı paçavra, 1800 maytab fişegi, 3450 humbara tapası yüklendi (BOA, D.BŞM, 7043/34 (14 B. 1202/20 Nisan 1788). Söz konusu gemiler için 375 ton 959.32 kg top barutu, 20 ton 870.96 kg Flamenk barutu ve tüfek için 11 ton 817.476 kg kurşun Cephane-i Âmire'den temin edildi (BOA, D.BŞM, 7106/21, 8 B. 1203/ 4 Nisan 1789).

a) Özi Nehri'ndeki Muharebeler

Kaptan-ı Derya Cezayirli Hasan Paşa donanmayla birlikte Özi önlerine gelmişti. Birkaç gün burada kaldıktan sonra sığ sularda ince donanma ile Rusların ince donanması ve sallarına saldırılarak muharebe olundu. Yüzden fazla Rus askerinin bulunduğu bir büyük sal batırıldı. Türk tarafından ise içinde 40 asker bulunan küçük Çalupa gemisine top güllesi isabet etmiş, bu askerlerden 23'ü kurtarılırken 17'si hayatını kaybetmişti. Donanma geriye

¹³ Kırım giraylarından olup İstanbul'a gelerek Osmanlı Devleti ile yakın irtibat kurmuş, Kuzey Kafkasya ve Kırım'la alâkalı önemli mevzularda hükûmet kendisine danışmış, nihayet 1787-1792 Rus harplerinde kendisi Kuban hanı olarak atanmıştı (Fedakâr 2014: 47).

¹⁴ İsmail Seraskeri Ali Paşa bu görevinden azledilmiş yerine Yeğen Mehmet Paşa atanmışsa da Mehmet Paşa'nın vefatı üzerine Ali Paşa'ya aynı görev tekrar verilmişti (Cevdet-IV 1309: 120)

¹⁵ İtalyancası "Bombarda" olan kelime, Baş ve kıcı yuvarlak iki direkli gemiye verilen addır. (Çınar 1999: 168).

çekildikten 5-10 gün sonra yine muharebe yapıldığında Ruslara büyük kayıp verilirken Türk askerinden zayıf olmamıştı. Birkaç gün sonra Özi Nehri içlerine ince donanmanın dışında sekiz karavela ili birlikte geçilmiş, burada savaş cereyan etmişti. Ruslar savaş hilesi ile geceden yerleştirilen toplarla saldırıya geçmiş, bu hengâmede kaptan gemisi karaya oturmuştu. Bunun üzerine Ruslar 20-30 civarında sal ve bomba gemisi ile kaptan gemisine saldırmış, sonuçta kaptanla beraber içindeki Türk askerleri hayatını kaybetmiştir (Çınar 1999: 40). Verilen zayıfın en büyük sebebi sığ sulara, nehir içlerine büyük savaş gemileri ile geçilmesi olmalıdır.

Bu çatışmalarda Ruslara ait bir büyük gemi ile üç adet sal yakılırken iki adet sallar da batırılmıştır. Rusların bu hücumda 2000'den fazla askerinin olduğu belirtilir. Diğer bir Türk gemisi de Ruslar tarafından imha edilmiş, geminin içindeki askerlerden üçü hariç tamamı hayatını kaybetmiştir. Geriye kalan altı gemi ise kaçarak aynı akıbetten kurtulmuşlardı (Çınar 1999: 40). Fakat bu gemilerin dönüş zamanı, suların çekilme dönemine denk geldiğinden bunların tamamı karaya oturdu. Rus donanması bu gemilere saldırdığında, Türklerin Çalupa ve ince donanmasının imdada yetişmesiyle gemilerde bulunan askerler tahliye edilmiştir. Rusların eline geçmemesi için bu gemilerden üçü kaptanın emriyle yakılmış, ikisi Ruslar tarafından yakılmış kalan bir gemi ise ele geçirilmiştir. Bu muharebede Rusların iki büyük salı ile bir boma salı yakıldı. Söz konusu çatışmalar neticesinde Türk donanması, geriye kalan az miktarda ince donanma ve büyük gemilerle Prezen adası önlerine demir attı. Özi önlerinden geçilirken düşman saldırısına karşı tedbir olarak beş adet ince donanma gemisi ile beş çektiri Özi limanında bırakıldı. Kaptanlardan bu hezimete sebep olanlardan bir kaç cezalandırıldı. Kırım'ın Avlita limanında olduğu öğrenilen Rus donanmasının Türk donanması üzerine harekete geçtiği haberi alındıktan sonra uygun rüzgâr beklenerek Türk donanmasının da Rus donanması üzerine harekete geçirilmesi benimsendi (Çınar 1999: 41).

b) Yılan Adası Önünde Muharebe

Kaptan-ı Derya Gazi Hasan Paşa¹⁶ Kapudane-i hümayun ve sancak gemileriyle dört-beş adet kalyon ileri sürüp Yılan adası¹⁷ açıklarında Ruslarla karşılaştı. Kaptan Paşa, diğer kaptanları savaş için tertip edip her bir sancak gemisine sekiz adet kalyon tahsis, ayrıca kaptanlara buldukları konumdan ayrılmamalarını tembih etmişti. Rus donanmasıyla karşılaşıldığında kendi gemileriyle birlikte yanlarında 4-5 gemiden fazlası kalmayıp tamamı geride kalmıştı. Buna rağmen hareketten vaz geçmeyen Hasan Paşa ve maiyyeti Rusları hezimete uğrattılar. Kapudan gemisinden ve diğer sancak gemilerinden atılan toplarla büyük tahribata uğrayan Rus donanması, Avlita

¹⁶ Edip Efendi eserinde Gazi Hasan Paşa için "Kahraman deniz timsahı" yakıştırmasında bulunmaktadır. (Çınar 1999: 41-42).

¹⁷ Tuna Nehri'nin denize döküldüğü yerde Kili'nin 22 mil açığında bulunmaktadır.

limanına çekildi. Hadise cereyan ettiğinde geriden gelen Türk gemileri henüz savaş mahalline erişmemişlerdi. Avlita'da Rus donanması Türk donanmasının karşısına çıkamadı (Çınar 1999: 42).

c) Özi Kalesi'nin İşgali

Karadeniz'de hassas durum devam ederken Sinop'da donanma için asker toplayarak sevkıyat yapmakla mükellef Battal Hüseyin Paşa bu sözünde durmamıştı (Fedakar 2014: 155). Diğer yandan Ruslar Kılburun yarımadasının uç kısmına yeni bir tabya inşa ederek toplar yerleştirmişti. Yine aynı tabyanın hizasına sayıları 10'u bulan büyük salları dizilerek bunlara menzili Özi iskelesine kadar uzanacak büyük toplar konumlandırıldı. Böylelikle Kılburun ile Özi arasından gemi geçişi engellenmiş oluyordu. Şayet Özi Kalesi'ne karadan yardım iletilmesi düşünülse en az 20-30 bin askere ihtiyaç duyulacaktı (Çınar 1999: 50). Tarihçi Enverî, bu dönemde Özi Kalesi'nde bulunan asker sayısını yaklaşık 12 bin olarak vermekte idi (Bayram 2014: 279).

Türk donanmasının Özi Nehri içlerinde uğradığı yenilgi sonrası ince donanmanın büyük oranda zayıf olması büyük gemilerin karaya oturması ve yok edilmeleriyle Ruslar Özi Kalesini muhasara ederek gece gündüz top atışına tuttu. Bu hal karşısında Özi Kalesi'ne yardım gönderilemedi (Çınar 1999: 58-60). Özi Kalesi önündeki Prezen adası Ruslara teslim olmuş birkaç gün sonra ise Özi Kalesi Rusların eline geçmiş, kale muhafızları ve ahalisinin direnişi sonuç vermeyerek kadın çocuk denilmeden tamamı Ruslar tarafından öldürülmüştür (Çınar 1999: 94-95). Konuyla ilgili diğer bir vesikada ise Rusların Özi Kalesi'ni işgaliyle Türklerden yedi bin kayıp, kadın ve çocuklar da dahil 65 bin civarı esir; Rus tarafından ise 30 bin civarı kayıp verildiği ifade edilmektedir (BOA, HAT, 13/453).

Gazi Hasan Paşa karşısına çıkmaya cesaret edemeyen Rus donanması Avlita'dan hareketle Anadolu sahillerine yönelmiş, Sinop'da şehri taciz ve bombardıman yaptıktan sonra Prezen adası önünde bulunan Osmanlı donanmasının karşısına ansızın gelmeyi planladığını Kaptan Paşa hafiyeten öğrenmişti (Çınar 1999: 71).

Diğer yandan Ruslar Turla Nehri boyunca ilerleyerek Hotin Kalesi'ni kuşatmıştı. Kaleye yardım yapılamaması, mühimmat, yiyecek ve asker kıtlığı yüzünden kale 31.10.1788 tarihinde Ruslara teslim edilmiştir (Çınar 1999: 80-81). Daha sonra Akkerman, Kili ve Bender kaleleri de Ruslara teslim oldu (Çınar 1999: 159, 178)¹⁸. Akabinde ise İsmail Kalesi Rus işgaline uğrayacaktır (Çınar 1999: 180). Bu hattaki kalelerden sadece İbrail Kalesi kendini müdafaa etmesini bilmiş, burayı Ruslar işgal edememiştir (Engin 2013: 118-120).

Sultan I. Abdülhamid'in vefatı ile birlikte tahta cülus eden Sultan III. Selim zamanında Gazi Hasan Paşa, 15 yıl görevde bulunduğu Kaptan-ı derya-

¹⁸ Bender Kalesi'nin teslimi ve daha fazla ayrıntı için bkz. Fedakâr2013: 382-393.

lıktan azledilerek yerine Giritli Hüseyin Paşa bu göreve getirildi. Azil sebebi ise Donanma-yı Hümayun'un yarısına yakın kısmını bir muvaffakiyet olmaksızın zayi etmesi ve bu halle İstanbul'a dönmesi olarak gösterilmiştir (Çınar 1999: 138)¹⁹.

d) Hocabey Deniz Muharebesi

Donanma-yı Hümayun, Kaptan-ı Derya Hüseyin Paşa komutasında Karadeniz'e açıldıktan sonra 24 Temmuz 1789 tarihinde Hocabey Limanı'nda Prezen Adası yakınlarında teftişte bulunurken, adada Ruslara ait beş-altı topun bekçiliğini yapan 8-10 Rus kazağının görüldüğü, Türk donanmasının gelmesiyle birlikte bunların da kaçtığı ifade edilmiştir. Daha sonra bu toplara el konulmuş buradan Kılburun Kalesi'ne topla tacizde bulunulduktan sonra Rus donanmasının bulunduğu Avlita Limanına gidilmiştir (Bayram 2014: 601).

Donanma-yı Hümayun, selamete Suline Boğazı ve Yılan adası önlerine demir atıp bir müddet sonra Özi ve Kılburun önlerine gelmişken iki Rus Çalupa savaş gemisi kendilerini takiple Türk donanmasını sığ sulara çekmek istemiş fakat başarılı olamamışlardı (Çınar 1999: 151). Kaptan-ı Derya Hüseyin Paşa komutasındaki donanma, Doğu Karadeniz'e gittiğinde Burada Anapa seraskeri Battal Hüseyin Paşa ile görüşmüş, bunun dışında Anapa açıklarında Türk-Rus donanmaları arasında şiddetli muharebeler, Rus donanmasının püskürtülmesi ile sonuçlanmıştır²⁰.

Türk donanması 1790 Ağustosunun başlarında Süline boğazına gelmiş buradan da Hocabey Limanı'na demir atmıştı. 37 parçalık Rus donanmasının geldiği haberi üzerine hazırlık yapılmak istenmiş fakat rüzgâr ters yönden estiği için yelkenler çekilememiş, küçük teknelerin dışında sade 19 savaş gemisi savaş tertibi alabilmişti. Yapılan şiddetli muharebelerde Ruslara ait bir büyük savaş gemisi batırılırken Türklerin paşa gemisi yedi-sekiz yerinden ateş alarak hasar görmüştü. Kamaralar, zahire ambarı, cephanelik yakınlarına kadar hatta mayistra sütununa kadar yanmaya başlamıştı. Gece yarısı olmasıyla her iki taraf savaşa ara verdi. Fakat gece saatlerinde esen fırtına ile Türk donanması birbirine çarparak büyük hasar görürken her biri bir yana dağıldı. Süleyman Paşazade Mehmet Beyi'nin komutasındaki gemi ile Paşa gemisi çarpışmış sütunları kırılmıştı. Özi önlerinde demir atmış olan Rus donanması, sabah olduğunda Seyyid Kaptanın Mülk'ul Bahr adlı gemisini kendi yakınlarında gördüğünde saldırıya geçti. Muharebe altı saat sürdü. Yardım alamayan Paşa gemisinin sütunları kırıldı. Seyyid Kaptanla birlikte gemi içindeki Türk askerleri savaşta hayatını kaybederken Rusların eline geçeceği anlaşıldığında gemi ateşe verilerek yanında olan iki Rus gemisinin de yanması sağlandı. Akşam vakti olduğunda Türk donanması an-

¹⁹ Daha sonraki süreçte sadarete getirilen Cezayirli Hasan Paşa, 03.04.1790 senesinde vefat etmiştir (Çınar 1999: 160).

²⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. Fedakâr 2014:155-158.

cak toparlanabilmişti (15.08.1790). Aynı gün Ruslar üzerine hücum edilmesi düşünülmüş fakat olumsuz hava şartları bunu mümkün kılmamıştır. Daha sonra her iki tarafın donanmaları Kelgra²¹ denen mahalde karşılaştı. Rus tarafına gözcüler bırakılmış, takviye alan Rus donanmasının hareket ettiği ve Türk donanmasına baskın niyetinde olduğu haberinin gelmesiyle birlikte, Ruslara mukabele için Türk donanması hazırlık yapmıştı. Rüzgâr Ruslardan yana idi. Kaptan-ı Derya Hüseyin Paşa donanmada yer alan tüm kaptanlara savaş nizamında rüzgâr avantajını elde ederek savaşa girişilmesini tembihlemişken Kapudane-i hümayun kaptanı Seydi Ali Kapudan, Rus donanmasına saldırdı. Rusların taarruzuyla karşılaşan kaptanı iki ateş arasından, bir taraftan tersane kaptanlarından Koşaki isimli Arap kaptan ile diğer taraftan Giritli Şeremet Kaptan kurtardı. Her iki kaptan Kapudane-i Hümayunu aralarına alarak Rus donanmasından atılan top ve tüfek ateşlerine siper oldular. Daha sonra cereyan eden şiddetli muharebelerde Ruslara ağır kayıplar verdirildi ise de muharebede Seydi Ali Kaptan da yaralanmıştır. Bu muharebelerde zafer beklenirken Türk donanması dağıldığından Türk donanması mağlubiyetten kendini kurtaramamıştır. Rüzgârın aleyhte olması yetmemiş gibi şiddetli fırtınayla birçok geminin direkleri kırılmıştı. İstanbul'a çekilen donanmada, yoklama yapıldığında 300'den fazla yaralı ile birlikte 1000'den fazla askerin de hayatını kaybettiği ortaya çıkmıştır (BOA, HAT, 145/6127 (3 M. 1205/ 12 Eylül 1790); HAT, 146/6150; Çınar 1999: 167-168).

4. Prezen Adası ve Kalesi

Özi Kalesi güvenliği açısından önemli stratejik üslerden birisi de Prezen Adası'dır. Özi Kalesi'nin güneybatısında yer alan ada, sahip olduğu kale ile bölgenin, özellikle de Özi Kalesi'nin güvenliği açısından vaz geçilmez konumda idi. Kale, 1768 (BOA, C.AS, 862/36910 (23 C. 1182/ 4 Kasım 1768); C.AS, 860/36809) ve 1777'de başlayıp 1780'li yıllara kadar tamirat ve tahkim süreci geçirdi. 1778 yılında Özi Muhafızı Mehmet Paşa vasıtasıyla yapılan tamirat sonrası, kalenin savunması için İstanbul'dan ağa ve asker talebinde bulunulmuştu (BOA, C.AS, 897/38626 (22 B. 1192/ 16 Ağustos 1778)). Tamiratla görevli Özi Kalesi ve Prezen Palankası Bina Emni Abdullah Ağa'ya bir an evvel tamiratın bitirilmesi hususunda İstanbul'dan emir gönderilmişse de 1783 yılına gelindiğinde dahi tamirat devam etmekte idi (BOA, C.AS, 914/39455 (5 Ş. 1197/ 6 Temmuz 1783)). Daha sonra kaleye İstanbul'dan mühimmatlarıyla birlikte çeşitli ebat ve özelliklerde sekiz adet top gönderildi (BOA, C.AS, 858/36728 (20 Za. 1192/20 Za. 1192/10 Aralık 1778)).

1787 Yılında Prezen adası ve kalesini muhafazasında 120 asker bulunmakta idi (BOA, D.BŞM, 6858/83 (7 S. 1201/18 Kasım 1787)). Kalede mevcut top tekerlekleri, kundakları ve mühimmatı için Cephane-i Âmirre'den 32,5 kg ham bakır ile 6125, 393 kg ham demir gönderilmiştir (BOA,

²¹ Bulgaristan'ın Varna şehrinin kuzeydoğusunda yarımada.

D.BŞM, 6756/108 (5 M. 1199/18 Kasım 1784)). Kale, savaş öncesi tahkim edilmesine rağmen yukarıda da belirtildiği üzere Özi Kalesi Rus kuşatmasında iken direnmeden Ruslara teslim olmuştu (Çınar 1999: 94-95).

SONUÇ

1787-1792 Osmanlı-Rus, Avusturya harplerinin başlamasıyla birlikte, Kırım'ı Rusya'dan geri almak için Osmanlı Devleti'nin uygulamaya koyduğu askerî plan, daha çok cephelere atanan komutanların kişisel basiretsizliği ya da gayretsizliği neticesinde Osmanlı açısından büyük kayıpla sonuçlanmıştır. Osmanlı Devleti'nin Kılburun Kalesi'ni başarısız zapt etme teşebbüsü, burada Kaptan-ı Derya Cezayirli Gazi Hasan Paşa'nın ihmâli ve zamanında bölgeye gitmemesi, Özi muhafızı İsmail Paşa'nın yeterince gayret göstermemesi önemli faktörlerdi. Belki daha da önemlisi Canikli Battal Hüseyin Paşa'nın vaat ettiği halde 10 bin askeri Özi'ye göndermemesi, devamında ise serasker olarak atandığı Kuzey Kafkasya'da Osmanlı'ya ihanetle Rus saflarına geçmesi Türk ordusunun cephede kan kaybetmesine sebep olmuştu. Kaptan-ı Derya Cezayirli Gazi Hasan Paşa ve yerine atanan Hüseyin Paşa zamanlarında da Rus donanmasına karşı üstünlük sağlanamamıştı. Başarısız Kılburun çıkartması ardından Prezen Adası ve kalesi Ruslara teslim olmuştu. Rusların Avusturya ile birlikte Fokşan ve Boze Savaşlarında Türk kuvvetlerini mağlup etmesi, Özi Kalesi'nin Rus işgaline uğraması, Osmanlı Devleti'nin Rus hududunda, Tuna ve Turla nehirleri boyunca sıralanan kalelerin savunmasını derinden etkileyecektir. Adeta savunma kalkını mahiyetinde olan ve her biri ayrı stratejik öneme sahip Kili, Akkerman, Hotin, Bender ve İsmail gibi kaleler üzerinde domino etkisi yapan bu gelişmeler, söz konusu kalelerin tek tek Ruslara teslim olmasına yol açmıştı. Bir yandan Avusturya cephesindeki olumsuz gidişat, diğer yandan Rus cephesinde yaşanan ağır mağlubiyetler Batılı devletlerin (Fransa, Prusya, İngiltere) arabuluculuğu ile Osmanlı Devleti önce Avusturya ile 1791 Zıstovi²², akabinde ise Rusya ile 9 Ocak 1792 yılında Yaş Antlaşmasını imzalamıştır (Karal-V 1999: 20). Kırım'ı geri almak için Rusya ile yapılan savaşlarda bu anlaşma ile Osmanlı Devleti Kırım'ı almak bir yana, onun Rus toprağı olduğunu kabullenirken Yedisan diye de bilinen Özi Kalesi ve havalisi ile Hocabey (Odessa)'i de Rusya'ya bırakmak zorunda kalmıştır. Daha önce Buğ Nehri olan Türk-Rus sınırı ise bu tarihten sonra Turla (Dinyestr) Nehri olmuştur (Çınar 1999: 272).

²² Ayrıntılı bilgi için bkz. Çınar 1999: 208-224.

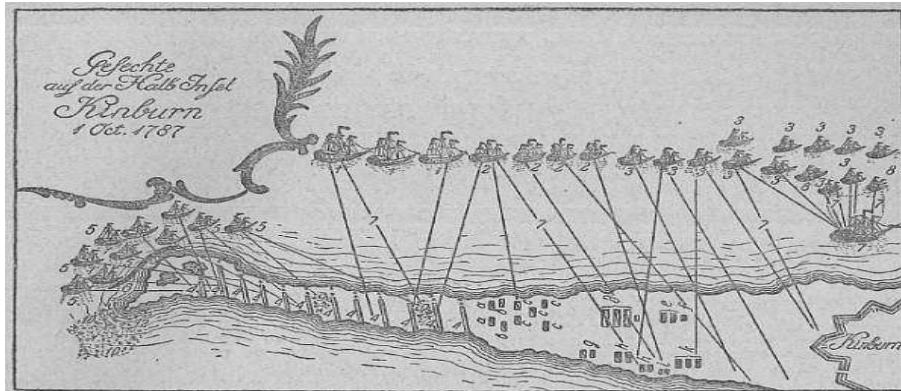
EKLER

Kilburun muhasarası <http://wars175x.narod.ru/img/Btl06.jpg> (11.12.2014)

1 Ekim 1787 tarihindeki Kilburun Muhasarası'nda Stefan Novikov tarafından General Suvorov'un kurtarılışının tasviri. <http://encyclopedia.mil.ru/encyclopedia/heroes/USSR/more.htm?id=11869041@morfHeroes> (11.12.2014)

ЛЕГЕНДА (ИЗЪЯСНЕНИЕ) К ПЛАНУ СРАЖЕНИЯ ПОД КИНБУРНОМ
1, 2, 3 — турецкие суда различных рангов; 4-4 — двенадцать турецких укреплений — траншей, построенных французскими инженерами; 5-5 — турецкие военные суда (галюнерские лодки); 6 — турецкий плоскодонный флот; 7-3 — русские военные корабли и места их; 8 — порожние турецкие на суше; 10-12 — турки, сбитые в море и потопившие в нем; 9 — мушкетеры Орловского полка; 10 — мушкетеры Штиглицбургского полка; 11 — пять рот Орловского полка; 12 — резерв — Козловский полк; 13 — два роты Мраморского полка; 14 — одна рота Штиглицбургского полка; 15 — донские казаки; 16 — два эскадрона легкой конницы; 17 — донские казаки; 18 — резерв — легкоконные.

Kilburun Muhasarası donanma ve birliklerin yerleşim planı
<http://www.retropressa.ru/iz-perepiski-a-v-suvorova/> (11.12.2014)

A.V. Suvorov'un portresi
<http://www.liveinternet.ru/users/3895602/post160448994/> (11.12.2014)

KAYNAKÇA

- ANİSİMOV, E., *İmperatorskaya Rossiya*, Moskva 2011.
- BAYRAM, Ü. Filiz, *Enverî Tarihi*, c. III, İstanbul 2014 (İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi).
- BOGDANOVIÇ, M. İ., *Voeenny Entsiklopedičeskiy Leksikon*, T. VII, Vtoroye İzdanie, Peterburg 1855.
- CEVDET, Tarih-i Cevdet, IV, Dersaadet 1309.
- ÇINAR, Ali Osman, *Mehmed Emin Edib Efendi'nin Hayatı ve Tarihi (Tarih-i Edip)*, İstanbul 1999.
- ENGİN, Hakan, *1787-1792 Osmanlı-Rus, Avusturya Harplerinde İbrail Kalesi*, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) Haziran 2013 Edirne.
- FEDAKÂR, Cengiz, *Kafkasya'da İmparatorluklar Savaşı*, (İş Bankası Kültür Yayınları) İstanbul 2014.
- FEDAKÂR, Cengiz, "1787-1792 Osmanlı Rus Harplerinde Bender Kalesi", *Erdoğan Merçil Armağan*, 2013 İstanbul, s. 382-393.
- JUKOV, E. M., *Sovetskaya İstoriçeskaya Entsiklopediya*, Glavny Redaktor, T. 7, Moskva 1965.
- JUKOV, E. M., *Sovetskaya İstoriçeskaya Entsiklopediya*, Glavny Redaktor, T.13, Moskva 1971.
- KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, c. V, TTK Basımevi, Ankara 1999.
- PETROV, A.N., *Vtoraya Turetskaya Voina v Tsarstvovanie İmperatritsi Ekaterini II*, 1787-1791 g., T. 1, S. Peterburg 1880.
- PETROV, A. N., *Vliyaniye Turetskih Voin s Polovini Proşlago Stoletiya na Razvitiye Russkago Voennago İskusstva Voini s 1787-1812 gg.*, T. 2, S. Peterburg 1894.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, IV, Ankara 1988.

GÖRSEL MALZEME İÇİN KULLANILAN WEB ADRESLERİ

- <http://wars175x.narod.ru/img/Btl06.jpg> 11.12.2014
- <http://encyclopedia.mil.ru/encyclopedia/heroes/USSR/more.htm?id=11869041@morfHeroes> 11.12.2014
- <http://www.retropressa.ru/iz-perepiski-a-v-suvorova/> 11.12.2014
- <http://www.liveinternet.ru/users/3895602/post160448994/> 11.12.2014

BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVLERİ

- BOA, A.DVN.DVE, 83/1; BOA, A.E, I. MAHMUD, 455; BOA, A.E, III. AHMED, 10728; BOA, A.E, III. AHMED, 16503; BOA, A.E, III. AHMED, 20438; BOA, A.E, III. MUSTAFA 13579; BOA, A.E, III. MUSTAFA, 13770; BOA, C.AS, 1008/44143; BOA, C.AS, 4733; BOA, C.AS, 858/36728; BOA, C.AS, 860/36809; BOA, C.AS, 862/36910; BOA, C.AS, 897/38626; BOA, C.AS, 914/39455; BOA, C.AS, 991/43302; BOA, C.HR, 176/8754; BOA, D.BKL. d, 32544; BOA, D.BKL. d, 32544; BOA, D.BŞM, 6756/108; BOA, D.BŞM, 6858/83; BOA, D.BŞM, 7043

Cengiz Fedakâr

/34; BOA, D.BŞM, 7106/21; BOA, D.BŞM, BNE.d, 15972; BOA, D.BŞM.BNE.d, 15937; BOA, HAT, 13/453; BOA, HAT, 145/6127; BOA, HAT, 146/6150; BOA, HAT, 185/8600; BOA, HAT, 214/11740; BOA, HAT, 24/1223; BOA, HAT, 24/1223; BOA, HAT, 24/1223-A.